

HEGEL JOBBRÓL ÉS BALRÓL*

G E O R G N A C H T M A N N

Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770–1831) azon kevés szellemi titánok egyike, akiket aligha hagyhat figyelmen kívül bárki, akit komolyabban érdekel a bölcsélet. Ez vonatkozik mindazokra is, akik alapvetően politikai síkon gondolkodnak, vagyis akik meg akarják érteni, hogy mi is valójában a társadalom és az állam. Hegel recepciójában különösen figyelemre méltó, hogy mind a bal-, mind a jobboldal képviselői elismerően hivatkoznak rá, egészen mindmáig.

HEGEL POLITIKAI TEOLÓGIÁJA

A hegeli filozófiához való hozzáállásnak e jellegzetessége már röviddel a sváb származású, későnéző akadémikus halála után kezdődött, aki végül is berlini professzorként vált Európa egyik legismertebb értelmiségi személyiségévé. A mester halála után követőinek egy része baloldali, azaz ifjúhegeliánusokra, másik része pedig jobboldali, vagyis óhegeliánusokra szakadt.

Ellentétben azzal, amit ma e kifejezések hallatán gondolnánk, eredetileg nem politikai vagy államfilozófiai, hanem vallásfilozófiai különbségről volt szó.¹ A „baloldali hegeliánusok” és a „jobboldali hegeliánusok” jelölés a Hegel-tanítvány David Friedrich Strauß nevéhez fűződik, aki hatalmas feltűnést keltett *Jézus élete* (1835–36) című kétkötetes művével. Ebben Strauß mindent, ami az evangéliumokban természetfeletti és csodás, pusztán mítosznak nyilvánított, s tette ezt azért, hogy elválassa őket a történelemtől, vagyis attól, ami ténylegesen megtörtént. Egyszerűen fogalmazva, a baloldali hegeliánusok voltak azok, akik Strauß téziseit Hegel vallásfilozófiájával összhangban állónak látták. Isten személyisége, a lélek halhatatlansága, Jézus szűztől való születése, csodatételei és feltámadása: a balhegeliánusok szerint mindezek hegeli szemszögből nézve csak a vallás mitikus képzetei voltak, amelyeket át kellett alakítani egy magasabb fogalmi-filozófiai igazsággá. A baloldali hegeliánusok szerint a hegeli filozófia eredetileg nem adott teret a természetfölötti létezésének. A jobboldali hegeliánusok, többek között Bruno Bauer, H. F. W. Hinrichs és C. F. Göschel, ezzel szemben rámutattak arra, hogy Hegel vallásfilozófiája igenis teret enged a hit kinyilatkoztatott igazságainak.

Ebben a vitában döntő szerepet játszott Heinrich Leo, aki 1838-ban a gúnyoros című *Die Hegelinger*-ben (kb. „a kis hegelkék” vagy „hegelecskék”) éles támadást intézett a baloldali hegeliánusok ellen, akiket egyenesen ateizmussal és istenkáromlással vádolt. Leo ugyanakkor azon a véleményen volt, hogy az ifjúhegeliánusok álláspontja mégiscsak joggal utalhat Hegel filozófiájára, noha Hegel „nem nyilatkozta ki világosan tanításának azon következményeit, amelyek

* A szöveg fordítása a szerző azon írásának bővített és szerkesztett verzióján alapul, amely a *Sezession* folyóirat 106., 2022. februári számában jelent meg *Hegel von rechts, Hegel von links* címmel a 36–39. oldalakon. (A szerk.)

1 Vö. Walter JAESCHKE: *Die Vernunft in der Religion*. Frommann-Holzboog, Stuttgart, 1986. 4. fejezet.

aláássák az emberek vallásos öntudatát”.² Leo polémiája ezzel együtt lényegében Hegel elleni támadássá is vált. Bruno Bauer, aki korábban a jobboldali hegelianusokhoz tartozott, de időközben átállt a másik oldalra, 1842-ben dörgedelmes, magyarra *A végső ítélet harsonája az ateista és Antikrisztus Hegelről* címmel fordítható könyvével reagált Leo Hegelingerjére. Ebben megerősítette a hegeli vallásfilozófia baloldali hegelianusok általi értelmezésének helyességét, de Leóhoz képest ellentétes következtetést vont le: Bauer a mindennemű természetfölötti tagadásában nem a hegeli vallásfilozófia elleni érvet látta, hanem a hagyományos hiedelmek és a teizmus mint filozófiai állásfoglalás elleni argumentumot. Szerinte Hegel vallásfilozófiája valójában azt mutatja, hogy „a vallási vonatkozás nem más, mint az öntudat belső viszonya önmagához”.³ Ez a megfogalmazás erősen emlékeztet Ludwig Feuerbach híres, *A kereszténység lényege* (1841) című művének központi tézisére, amely szerint az idézőjelek közé írt Isten nem más, mint az emberi lény öntudata, mondván: „Az ember ismerete Istenről nem más, mint az ember ismerete önmagáról, saját lényéről. [...] Isten lényében csak a saját lényed tárgyasul számodra, csak az kerül a tudatod elé, ami a tudatod mögött van.”⁴

Aki csak egy kicsit is tisztában van a metapolitikával, nem fog meglepődni azon, hogy ez a vallási, illetve vallásfilozófiai vita közvetlenül kihatott a politika, illetve a politikai filozófia területére. Az Istenről való/szólo kérdés ugyanis egyúttal egy felsőbb tekintély kérdése is, amelynek az embernek alá kell rendelnie magát, vagy mások szerint éppen nem. Hegel ifjúkori barátja és későbbi filozófiai ellenlábasa, Friedrich Wilhelm Joseph Schelling találó módon abban látta az isteni és világi hatalom, illetve az Isten és a király közötti összefüggést, hogy az ember mind a vallásban, mind az államban egy bizonyos személyt keres, márpedig „e személy keresése [a vallásban] éppen az, ami az államot a királysághoz segíti”.⁵

A vallás metapolitikai jelentőségét egy másik ifjúhegelianus, Karl Marx is világosan látta és kifejezésre is juttatta. Amint *A hegeli jogfilozófia kritikájához* című (1844) korai művében írta, az imént szóba került Feuerbachra utalva, „Németország számára a valláskritika lényegében lezárult, és a valláskritika minden kritika előfeltétele”.⁶ Ez, ahogyan azt Marx is világossá teszi, különösen az állam iránti kritikára vonatkozik. Ugyanis az állam és a vallás összetartozik. Pontosabban fogalmazva: „A társadalom termeli a vallást, egy visszájára fordított világtudatot, mert maga is visszájára fordított világ. A vallás ennek a világnak általános elmélete, enciklopédikus összefoglalása, népszerű formába öntött logikája, spiritualista becsületügye, lelkesedése, erkölcsi szentesítése, ünnepélyes kiegészítése, általános vigasztaló és igazoló alapja. A vallás az emberi lényeg fantasztikus megvalósulása, mert az emberi lényeknek nincs igazi valósága. A vallás elleni küzdelem tehát közvetve küzdelem ama világ ellen, amelynek szellemi aromája a vallás.”⁷ Marx szerint ugyanis a vallás nem több mint az állam biztosítására létrehozott ideológiai felépítmény, azaz közismert *bon mot*-jával szólva, „a vallás a nép ópiuma”.⁸ A tömegek elkábítását szolgálja, és az az ember, akinek elméjét elhomályosítja a vallás és az általa hirdetett remény a túlvilági élet teljességére, nem lesz olyan forradalmár, aki még ebben az életben és a mai társadalomban akar boldogságot teremteni, hanem inkább aláveti magát a már létező *status quónak*.

Ezzel a marxi kijelentéssel lényegében be is fejeződik Hegel vallásfilozófiájának politizálódása, beleértve a baloldali és jobboldali hegelianusok meg-

**a vallásfilozófiai vita
közvetlenül kihatott
a politikára**

2 Heinrich LEO: *Die Hegelinger*. Eduard Anton, Halle, 1838. 7.

3 Bruno BAUER: *Die Posaune des jüngsten Gerichts über Hegel den Atheisten und Antichristen*. Otto Wigand, Leipzig, 1841. (Reprint: Scientia-Verlag, Aalen, 1969.) 48.

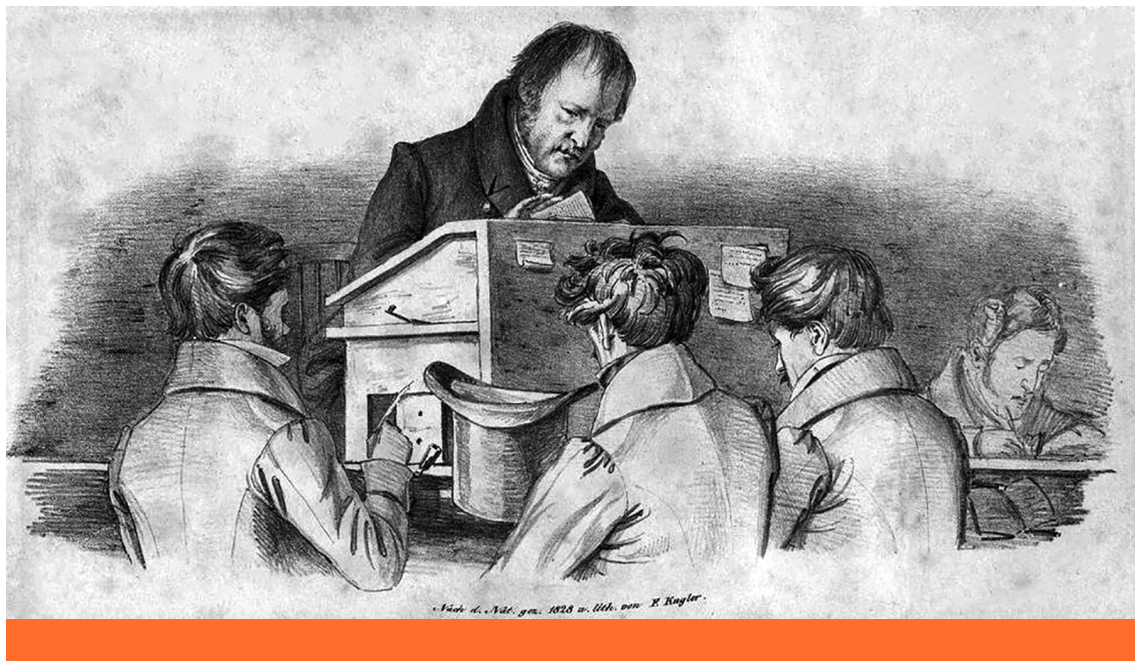
4 Ludwig FEUERBACH: *Das Wesen des Christentums* [1841] Reclam, Stuttgart, 1969. 346. (Magyarul: Uő: *A kereszténység lényege*. ford. TÍMÁR Ilona, Akadémiai, Bp. 1961.)

5 Friedrich Wilhelm Joseph SCHELLING: *Einleitung in die Philosophie der Mythologie* = Uő: *Sämtliche Werke*. I. köt. J. G. Cotta'scher Verlag, Stuttgart–Augsburg, 1856. 569. 2. lábjegyzet.

6 Vö. Karl MARX: *Zur Kritik der Hegelschen Rechtsphilosophie* [1844] = *Materialien zu Hegels Rechtsphilosophie*. I. köt. szerk. Manfred RIEDEL, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1975. 350. (Magyarul: Uő: *A hegeli jogfilozófia kritikájához* = *Karl Marx és Friedrich Engels Művei*. 1. köt. ford. nélk. Kossuth, Bp. 1957.)

7 Uo.

8 Uo.

Ifjú hegelianusok – Hegel előadást tart a Berlieni Egyetemen 1828-ban, Franz Kugler rajza (Wikimedia Commons)

különböztetését is. A baloldaliak ugyanakkor ezzel egy időben el is hagyják a hegeli filozófia talaját. Bármennyire is hatott például a fiatal Marxra Hegel, később nem Hegel filozófiájának folytatását célozta meg, hanem Engels megfogalmazása szerint „a feje tetejéről a talpára” akarta állítani azt.⁹ Ez a volta-képpen valóságos feje tetejére állítás azonban nemcsak a vallás lerombolását jelentette, hanem ennek természetes folyományaként minden olyan erkölcsi fundamentum (állam, család, nép és nemzet) bomlasztását is, amelyet a maga filozófiájában Hegel – pályája végén mint a Porosz Királyság fővárosi egyetemének nagy hírű professzora – határozottan védelmezett. Így nem meglepő, hogy a 20. és 21. század olyan marxista vagy Marx ihletésű gondolkodói, mint Lukács György vagy Axel Honneth, inkább Hegel korai, befejezetlen műveire hivatkoztak, mintsem kiforrott rendszerére.¹⁰

A KÖZÉRDEK FÖLÉPÍTMÉNYE

A hegeli vallásfilozófia fogadtatásának történelmi elemzését és a követők bal- és jobboldali hegelianusokra szakadásának taglalását követően most térjünk rá Hegel politikai filozófiájának tényszerű és kortárs vizsgálatára! Ha nem is tudunk mindenre kitérni, ami Hegel gondolkodásának gazdagsága miatt említést érdemelne, mégis, filozófiájának lehetséges kapcsolódási pontjait a mai bal- és jobboldal legalább néhány központi kérdésével szemben szeretnénk megvizsgálni.

Ahhoz, hogy ezt megtehesük, először Hegel *A jogfilozófia alapvonalai vagy a természetjog és államtudomány vázlatja* (1821) című művének vázlatos ismertetésére van szükségünk. Az *Alapvonalak* nemcsak a természetjogot, az etikát, a társadalom- és államfilozófiát egyesítik, hanem végeredményben történetfilozófiai kitekintést is nyújtanak. A témáknak ezt a mérhetetlenül széles skáláját a jog fogalma tartja össze. Hegel számára ez nem csupán a pozitív jogot jelenti, hanem a legtagabb értelemben azt, ami helyes, illetve igazságos.

Mint rendszerének minden fogalmát, Hegel a jog fogalmát sem akarja egyszerűen kívülről befogadni, vagy egy bizonyos értelemben feltételezni. Ehelyett a jog fogalmát egy dialektikus gondolkodási folyamat eredményének kívánja

⁹ Lásd bővebben: Friedrich ENGELS: *Ludwig Feuerbach und der Ausgang der klassischen deutschen Philosophie* [1886] = *Marx Engels Werke*. 21. köt. Dietz Verlag, Berlin/DDR, 1962. 293. (Magyarul: Uő: *Ludwig Feuerbach és a klasszikus német filozófia vége*. ford. nélk. Kossuth, Bp. 1973.)

¹⁰ Vö. Georg LUKÁCS: *Der junge Hegel. Über die Beziehungen von Dialektik und Ökonomie*. Europa Verlag, Zürich-Wien, 1948. (Magyarul: LUKÁCS György: *Az ifjú Hegel* [1948] ford. RÉVAI Gábor, Kossuth, Bp. 1976.) és Axel HONNETH: *Kampf um Anerkennung. Zur moralischen Grammatik sozialer Konflikte*. Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1994.

tekinteni. Ha azonban minden felesleges párát elvonunk ebből a ködös szóból, úgy a „dialektika” Hegelnél alapvetően csak ezt jelenti: egy dolgot úgy végig gondolni, hogy az az ellenkezőjével összefüggésben váljon felismerhetővé.

Így hát Hegelnél a jog fogalma dialektikus módon a szabadság fogalmából ered. E két fogalom közötti kapcsolat nála a legszorosabb bensőségeséget hordozza: Hegel szerint a jog végső soron nem más, mint az „öntudatos szabadság létezése”, pontosabban a szabadság létezésének tényleges módja.¹¹ Hogyan is keletkezik ez a tézis? Hegel számára a szabadság nem a teljes kötetlenséget vagy pusztán a választás szabadságát jelenti, hanem racionális önmeghatározást. Ezzel Hegel egyelőre még mindig az Immanuel Kant által előkészített úton járna, akinek a szabadság szintén nem önkényességet, hanem autonómiát, azaz önszabályozást jelent. Hegel értelmezésében tehát minden olyan téren a jogból eredő megközelítésről van szó, ahol az ember *magából kiindulva* egy általános kötelező érvényű cselekvés- és életmódnak veti alá magát.

Mint ahogyan az *Alapvonalak* gondolatmenete révén kiderül, a jog realizált önmeghatározásként egyéni szinten nem biztosítható. Hegel szerint végső soron olyan politikai közösségre van szükség, amely biztosítja a jog és így a szabadság általános érvényű kötelezőségét. Még ha Hegel metafizikai szempontból abszolút idealistának is nevezhető, jogfilozófiája tekintetében rendszeresen realistának mutatkozik: Hegel szerint a tulajdonra és az életre vonatkozó jog igénye mindaddig törekeny, pusztán absztrakt jog, amíg a valós politikai közegben intézményesen nem rögzül. Sőt, Hegel szerint a kanti kategorikus imperatívuszra vagy a lelkiismeretre való hivatkozás sem visz előre. Az ilyen tényezők ugyanis, amelyeket Hegel a morálnak tulajdonít, csak illuzórikus kötőerőt hoznak létre, amely nem terjed túl az egyénen. Az egyéni morál helyett Hegel szerint közösségi *ethoszra*, erkölcsiségre (*Sittlichkeit*) van szükség. Az erkölcsiség fogalma nem valamiféle elméleti konstrukcióra, hanem létező valóságra utal. Az erkölcsiség végső soron nem más, mint egy nép szokásainak és hagyományainak összessége. Az *Alapvonalak* természetesen nem etnológiai mű, amely a tényszerűség pusztá leírásával foglalkozik – Hegel esetében például az 1820 körüli, ténylegesen fennálló Poroszországgal. Ehelyett lényegében az erkölcsiség mint olyan ideális mozzanatainak fogalmi meghatározását öleli fel.

A kiindulópont az egyén és az egyetemesség közötti erkölcsi viszony. Egyfelől az egyén olyan törvényekkel és irányelvekkel találkozik az erkölcsiség keretében, amelyek mentén önkénye nem tud megrendülni. Másfelől – ne feledjük, ideális erkölcsiségről beszélünk – az egyén az erkölcsi rendet sajátjaként, azaz saját szabadságának kifejeződésekként érzékeli. Az erkölcsiség intézményei, különösen a család, a szakmai egyesületek, a bíróságok, a jóléti intézmények s maga az állam, amint Hegel írja, „nem jelentenek valami idegent a szubjektumnak, hanem ez a szellem tanúságát adja róluk mint saját lényegéről” (147§, 295). Megfordítva azonban az erkölcsi rend létezése is annak az egyénnel való összeegyeztethetőségétől és az ő beleegyezésüktől függ. Ahol az intézmények iránti bizalom megszűnik, ott a közösség szétesik, vagy külső módon, erőszakos intézkedésekkel kell azt összetartani. Ilyen körülmények között azonban hegeli szempontból csupán már csak álerkölcsiségről beszélhetnénk.

Az erkölcsiség három nagy intézményi szférán keresztül nyeri el belső struktúráját, amelyek koncentrikus körökként ölelik át egymást: ezek közül az első a család, mint az állam sejtmagja, a második a civil társadalom, mint az elkülönültség szférája, a harmadik pedig az állam, amelyben a közösség erkölcsi egységként azonosítja önnönmagát. Az állam ennek értelmében tehát nem más, mint „az erkölcsi eszme valósága” (257§, 398). Vagyis az állam által realizálódik az, ami valójában az erkölcs, annak természeténél fogva. Az állam szintjén megint nem partikuláris érdekek előmozdításáról van szó, hanem a közérdekről.

Hegel a bal- és jobboldalhoz is kapcsolódik

11 G. W. F. HEGEL: *Grundlinien der Philosophie des Rechts* [1821] = Uő: *Werke*. 7. köt. Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1986. 30§, 83. (A továbbiakban az innen származó idézetek pontos helyét a főszövegben adjuk meg a szerző által használt német kiadás bekezdése és oldalszáma szerint, de a magyar fordításból származó szöveggel: *A jogfilozófia alapvonalai vagy a természetjog és államtudomány vázlata* [1821] ford. SZEMERE Samu, Akadémiai, Bp. 1971. – a Szerk.)

Hegel számára azonban az általános és a partikuláris érdekek nem játszhatók ki egymás ellen. Az általános érdek ugyanis nem áll másban, mint a különféle partikuláris érdekeknek egy prosperáló közösségbe való integrálásában. Az állam célja tehát végső soron mégiscsak maga az erkölcs, amelyet az egyén és a köz bizalomteljes összjátékaként értelmezünk. A hazafiság ennek megfelelően Hegel számára „az a tudat, hogy az én szubsztanciális és különös érdekem megmarad és benne foglaltatik valami másnak (itt az államnak) érdekében és céljában mint a hozzám mint egyeshez való viszonyomban” (268§, 413).

Hegel államfogalmának sajátos logikája teljes élességében akkor bontakozik ki, amikor szembe állítjuk azt a polgári társadalom fogalmával, amelyet Hegel egy helyütt „szükségállamnak” és „az értelem által elgondolt államnak” is nevez (183§, 340). Az állam azok számára, akik arról a polgári társadalom vonatkozásában gondolkodnak, rossz, bármennyire is szükséges rossz. Szerintük az államra azért van szükség, hogy az egyének ne álljanak egymás útjába érdekeik kielégítésében. De jobb lenne inkább nélküle boldogulni. Ezzel éles ellentétben a hegeli állam mint erkölcsi entitás egyáltalán nem eszköz, hanem végcél.

AZ ANTILIBERÁLIS HEGEL

Legkésőbb ezen a ponton teljesen nyilvánvalóvá kell hogy váljon, hogy Hegel államfilozófiája teljesen összeegyeztethetetlen azzal a liberalizmussal, amelyet a baloldali *mainstream* is nagyrészt magáénak vall. A liberalizmus alapfeltevése az, hogy létezik a szabad egyén, aki csak ézszerúségből vagy kényszerúségből társul más egyénnel, hogy társadalmat alkosson. Egy ilyen társadalom azonban sohasem lehet közösség, hanem csak egyének összessége. Hegel radikálisan elutasítja ezt a liberális atomizmust, mivel komolyan veszi az ember arisztotelészi meghatározását, miszerint az közösségi lény (*zoon politikon*), vagy ahogy Bernard Willms jó arisztotelészi–hegeli nyelven fogalmaz: „Az emberi lét politikai lét.”¹² Csak közösségi szereplőként, a család és a nemzet tagjaként nyer az egyén olyan önmeghatározó, értelmes identitást, amelyért érdemes élni, sőt szélsőséges esetben akár érte meghalni is.

Természetesen a liberálisok mindig is csak a „horda mítoszának” romlott mivoltát voltak képesek meglátni ezekben a megfontolásokban, ahogy Karl Popper, a 20. század talán leghíresebb Hegel-kritikusa fogalmazott.¹³ Ennek megfelelően a liberális oldal Hegelt úgy a baloldali, mint a jobboldali totalitarizmus szellemi alakjaként egyaránt lejáratta. Hegel metafizikai és politikai síkon valóban a totalitás eszméjének gondolkodója. Azonban a totalitás nem egyenlő a totalitarizmussal! Hegel totalitásról való gondolkodása nem arra irányul, hogy az egyén eltűnjön egy bálványozott kollektíva javára, hanem annak belátását célozza, hogy belássuk: a szabad individualitás csak a közösségben és a közösségből, végső soron pedig egy meghatározott politikai közösségből eredhet.

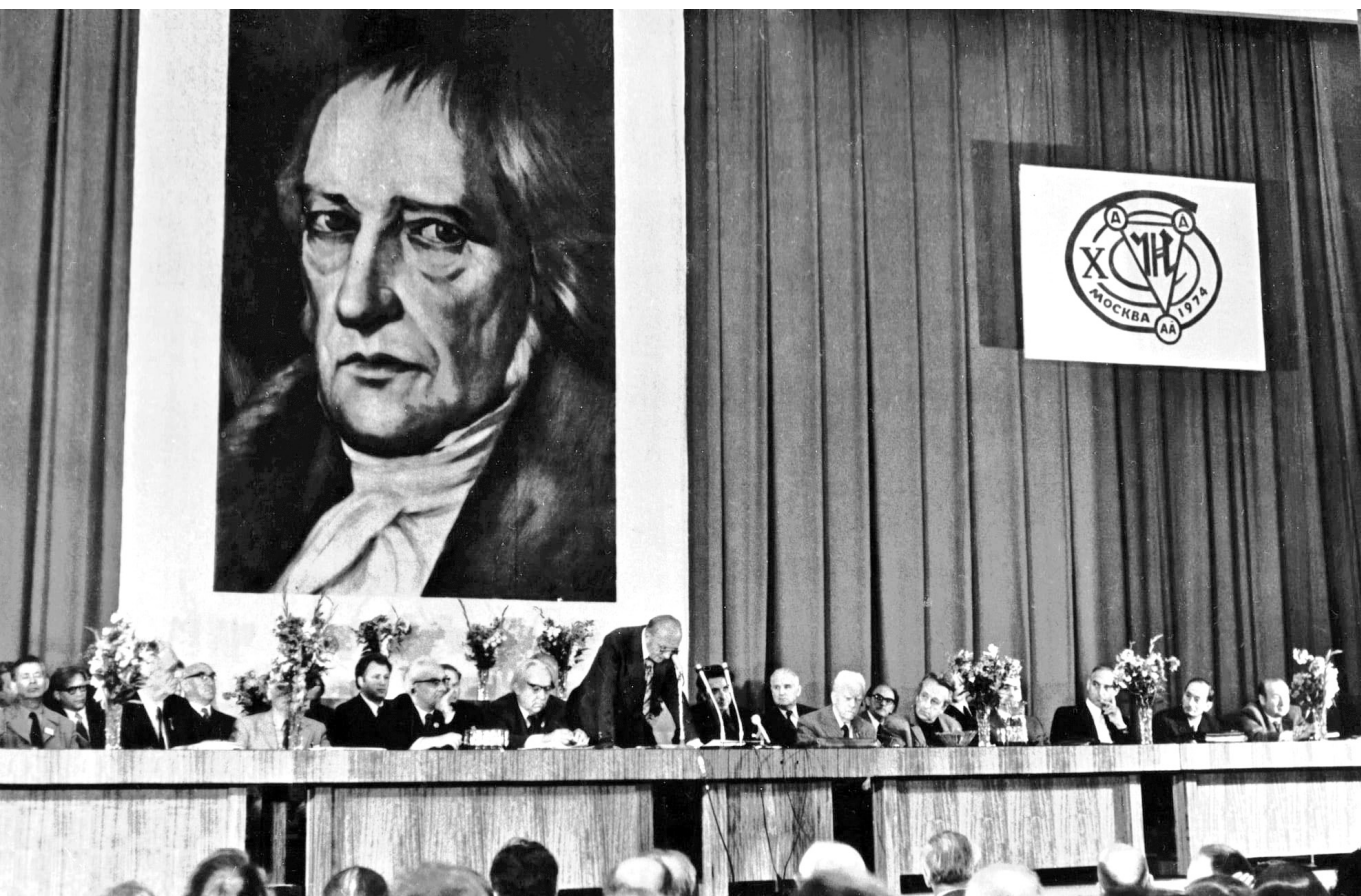
Egy olyan antiliberalis államfilozófia, mint Hegelé, természetesen nem alkothat kedvező ítéletet a demokratikus párturalom koncepciójáról sem. A képviseleti demokráciában, kifogásolja Hegel, valamennyi párt mindig egy „különös, esetleges érdeknek [a] hatalmába kerül” (311§, 481), hiszen csupán annak a képviselője. Ugyanis a párt nem képvisel semmilyen valódi erkölcsi egységet, mint például családi köteleket vagy szakmai közösségeket, hanem mindig csak az egyének szavazatainak halmozódását foglalja magába. Hegel szerint a pártok ezért soha nem lehetnek a köz egészének megfelelő képviselői.

Hegel kritikája az individualizmuson alapuló liberalizmusról és a plurális demokráciáról tartósan is érdekes lehet a jobboldal számára. Az azonban már kevésbé világos, hogy Hegelnek a rendi alapú képviselet elemeit is magába fog-

Hegel államfilozófiája összeegyeztethetetlen a liberalizmussal

12 Bernard WILLMS: *Philosophie der Selbstbehauptung*. Antaios, Schnellroda, 2007. 18.

13 Karl POPPER: *Die offene Gesellschaft und ihre Feinde* [1945] 2. köt. (7. átdolg. kiad.) Siebeck, Tübingen, 1992. 35. (Magyarul: *Uő: A nyitott társadalom és ellenségei* [1945] ford. SZÁRI Péter, Balassi, Bp. 2001.)

Hegel balról –

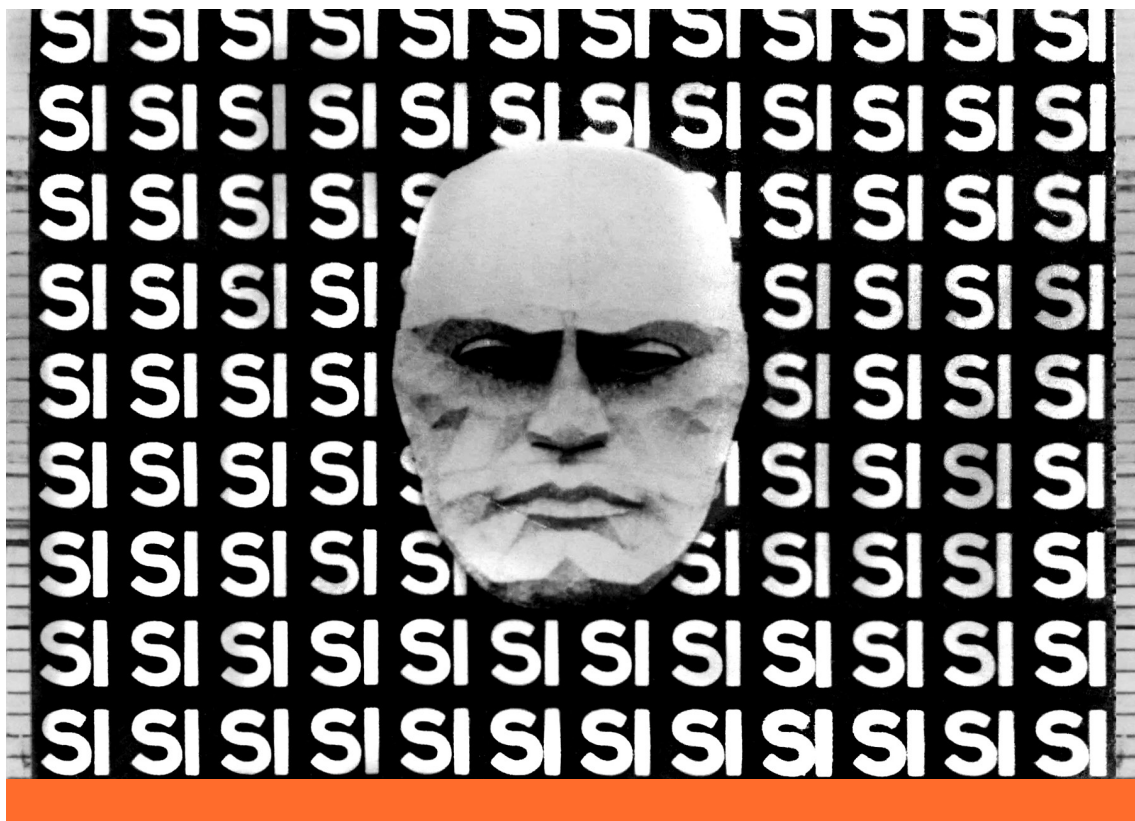
A francia kommunista filozófus, Louis Althusser előad az 1974-es moszkvai Nemzetközi Hegel-kongresszuson (Twitter)

laló monarchia melletti kiállása ígéretes alternatívát jelent-e? Hegel vajon megmentett volna bennünket a virológusok uralmától? Az mindenesetre bizonyos, hogy Hegel államfilozófiája nem szolgálhat olyan biztonsági mechanizmussal, amely megvéd a politikai hanyatlástól és a dekadenciától. Végül is Hegel alapján a közösség szelleme, a ténylegesen átélt *ethosz*, a „konkrét erkölcsiség” az, ami számít. Ahol ilyen már nincs, ott semmilyen formális szervezési elv, legkevésbé egy kartális alkotmány dokumentuma nem mentheti meg az államot.

Értekezésünk alapján talán a csodálkozástól dörzsölhetnénk a szemünket, hogy a baloldaliak egyáltalán még mindig Hegelre hivatkoznak. Az, hogy ezt mégis megteszik, valószínűleg a hegeli filozófia egy olyan vonásának köszönhető, amelyről eddig nem szóltunk, nevezetesen az emancipatorikus progresszív gondolkodásnak és az értelem univerzalizmusának. Az előzőekben már említettük, hogy Hegel az *Alapvonalak* végén áttér a történelem filozófiájára – ez nem véletlen. Hegel ugyanis elismeri, hogy minden állam egy *különleges* állam, amelynek más államokhoz viszonyítva kell léteznie. Ha azonban a szabadság, a jog és az erkölcsiség végső soron csak az államban valósul meg, akkor hogyan kezeljük az államok pluralitását? Konfliktus esetén, ahogy Hegel mondja, nincs döntőbíró, legalábbis nem állam formájában. Hegel szerint az egyetlen létező legfelsőbb bíró a világtörténelem, ennek döntése érvényesül „a világtörténelemben mint a világ ítélőszékében” (340§, 530). De ez Hegel nagy történelemfilozófiai tézise szerint nem vak eljárás, hanem „a szabadságtudat fejlődésének útja”, s ezáltal értelmes, értelemszerű folyamat.¹⁴

Elcsúszulva a haladás e retorikájától, amely látszólag az értelem és a szabadság globális diadalának kiteljesedése felé halad, Hegelt egyesek, különösképpen a hidegháború végi Francis Fukuyama, a kulturálisan és politikailag egységes

14 G. W. F. HEGEL: *Vorlesungen über die Philosophie der Geschichte* [1837] = *Werke*. 12. köt. Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1986. 32. (Magyarul: *Uő: Előadások a világtörténelem filozófiájáról* [1837] ford. SZEMERE Samu, Akadémiai, Bp. 1966.)

Hegel jobbról – „Igen” feliratú Mussolini-faszta a Nemzeti Fasiszta Párt központjának helyet adó római Braschi-palota homlokzatán, 1934
(Wikimedia Commons)

nemzetállami elven túli globális világtrend élharcosának is tekintik.¹⁵ Egy ilyen nemzetközi/globalis progresszív olvasatban Hegel hazafiság iránti erkölcsi erénye óhatatlanul pusztá „alkotmányos hazafisággá” degradálódik, a nép pedig lakossággá válik. Az *Alapvonalak* azonban ennek ellentmondanak, ott ugyanis azt olvassuk, hogy az erkölcsiség hordozói mindig a népek vagy a „nép-
lelkek” (340§, 503). A lakosság ezzel szemben definíció szerint az egyének pusztán véletlenszerű összessége. A „lakosság” tehát csak egy liberális államelmélet alapanyaga lehet, de soha nem egy hegeli államelméleté. Amikor a világ egységesítése kerül szóba, az *Alapvonalak* ismét világos iránymutatást adnak, ahogyan azt majd a későbbiek során Carl Schmittnél olvashatjuk. Így logikai-fogalmi okokból Hegel szükségesnek tartja, hogy minden állami entitás „ellentétet kreáljon és ellenséget hozzon létre” (324§, 494). Röviden: egységes világállam Hegel szerint nem létezhet.

A TÖRTÉNET VÉGE

Mindazonáltal Hegel államfilozófiájának van egy olyan univerzalista vonása, amelyet a jobboldalon sokan, különösen az etnopluralisták nem szívelnének, a globalista baloldal ugyanakkor annál inkább támogatná. Martin Lichtmesz például azt a nyilvánvaló gyanút fogalmazta meg, hogy „vajon Hegel filozófiája nem rejt-e magában egy olyan etnocentrizmust is, amely saját magát világméretté formálná”.¹⁶ Ha erről kérdeztük volna, Hegel őszintén elismerné, hogy a gondolkodás és a szabadság ténylegesen csak Európában jutott elsőként érvényre, hiszen „a világtörténet keletről nyugatra megy; mert Európa teljességgel vége a világtörténetnek”.¹⁷ ■

(Fordította: Hárshgyi Zsuzsanna)

¹⁵ Vö. Francis FUKUYAMA: *The End of History and the Last Man*. Free Press, New York, 1992. (Magyarul: *Uő: A történelem vége és az utolsó ember* [1992] ford. SOMOGYI Pál László, Európa, Bp. 1994.)

¹⁶ Martin LICHTMESZ: *Ethnopluralismus. Kritik und Verteidigung*. Antaios, Schnellroda, 2020. 128.

¹⁷ HEGEL: *Vorlesungen... I.m.* 134. (A fordítás az *Előadások a világtörténelem filozófiájáról* 14. lábjegyzetben megadott magyar fordításából származik – Szerk.)